



*Journal of Analytic Divinity*  
*International Refereed Journal*  
Volume 1/1, p. 83-100  
DOI Number:  
ISSN: **2602-3792**  
ANKARA-TURKEY.  
*This article was checked by iThenticate.*



Analytic Divinity Center  
www.andcenter.org

## **MAX WEBER VE İSLAM\***

*Fatma Nur ŞENGÜL\*\**

### **ÖZET**

XIX. yy. ünlü düşünürlerinden olan Max Weber kapitalizmin gelişmesinde Protestan ahlakın etkili olduğunu öne sürmekte ve kapitalist bir anlayışın oluşmasında Protestan ahlakın kalvinistik öğretisinin belirleyici bir rol oynadığını iddia etmektedir. Weber, Protestan ahlakın kalvinistik anlayışının, inananları, Tanrı'nın krallığını kurmak adına çok çalışmaya ve biriktirmeye sevk ettiğini ve bundan dolayı da kapitalist düzenin oluştuğunu ifade etmektedir. Çalışmalarını daha da genişleten Weber, Çin, Hindistan, İlkel Musevilik ve İslam toplumlarında kapitalizmin gelişme göstermeyeceğini belirtmektedir. Kapitalizmin belirleyici unsurları olan gördüğü "serbest pazar", "rasyonel teknoloji", "rasyonel hukuk", "otonom şehirler" ve bunların ortaya çıkardığı "burjuva sınıf"ının İslam toplumlarında ortaya çıkmayacağını iddia ederek bu toplumların kapitalistleşmeyeceğini belirtmektedir. Bu söylem etrafında incelememizde Weber'in Protestan Ahlakı ve kapitalizm arasında kurmuş olduğu ilişki ve İslam toplumları hakkındaki görüşleri eleştirel olarak ele alınmaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** *Max Weber, Kapitalizm, Protestan Ahlakı, İslam Toplumları*

## **MAX WEBER AND ISLAM**

### **ABSTRACT**

---

\* Bu makale "İslam Çalışma Ahlakı ve İktisadına Din Sosyolojik Bir Bakış" isimli yüksek lisans tezinden elde edilmiştir.

\*\* Arş. Gör., İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü el-mek: fnyilmaz@aydin.edu.tr

The XIX. Century thinker Max Weber argues that the Protestant ethics play a major role in the development of capitalism and that Calvinistic teachings of Protestant ethics contribute towards capitalism. Weber claims that, the Calvinistic conception of the Protestant ethics, prompts believers to work more and pile up in order to establish the Kingdom of God, and that this creates the capitalistic order. Weber, who widens his work, notes that capitalism will not develop in Chinese, Indian, early Judaic and Islamic societies. He, by claiming that the determining factors of capitalism which are “free markets”, “rational technology”, “rational law”, “autonomous cities”, and as a result of these a “bourgeoise class” will not appear in Islamic societies and notes that these societies will not capitalize. Our review, revolving around these claims, critically handles, the relationship Weber established between Protestant ethics and capitalism and his views on Islamic societies.

**Key Words:** *Max Weber, Capitalism, Protestant Ethics, Islamic Societies*

## MAX WEBER VE İSLAM

### GİRİŞ

Sosyolojinin kurucularından biri olan Max Weber’in sosyolojinin kurulmasında ve özellikle din sosyolojisinin ortaya çıkmasında önemli katkısı bulunmaktadır. Weber, kapitalizm ile Protestan ahlak arasında bir ilişki olduğunu öngörmekte ve “*Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*” adlı meşhur eserinde, Protestan Ahlakına mensup olanların, Avrupa’da ticaret ve sanayide önde olduğunu, Protestan olan bölgelerin iktisadi olarak geliştiğini, Protestan olan bölgelerde kapitalizmin önceden beri bulunduğunu iddia etmekte olup, din sosyolojisi yazılarında Batı dışında diğer toplumların kapitalistleşemeyeceğini dile getirmektedir (Weber, 2011: 5-10). Ayrıca İslam toplumlarının kapitalistleşmesine engel olan değerleri; feodal ahlakın etkisiyle şehir hayatının ve siyasal istikrarın yokluğu, dinî ve keyfi hukukun geçerliliği, İslam dinine mensup olanların ganimet beklentisi içerisinde olduğu, İslam’ın Bedevilere ait bir din olduğu ve ticarete sürekli devlet müdahalesinin varlığı şeklinde sıralamaktadır (Kurt, 2010: 7). Ancak, kimi düşünürler tarafından Weber’in, bu değerleri ortaya atarken tamamen oryantalist bir bakış açısı sergilediği düşünülmektedir. Weber’in düşüncesinin aksine İslam toplumlarında da kapitalizm her



geçen gün biraz daha fazla gelişerek hızını arttırdığı görülmektedir.

Çalışmamızın amacı: Max Weber'in çalışmalarında İslam dini ve İslam toplulukları hakkında ortaya atılmış olduğu teorileri eleştirel bir biçimde ele almaktır.

Bu amaç doğrultusunda Weber'in görüşleri ile İslam dininin ilkeleri ve ilk İslam topluluğunun uygulamaları arasındaki benzerlikler ve farklılıkların neler olduğu, Weber'in kapitalizm ile Protestan ahlak arasında nasıl bir ilişki kurduğu ele alınmaktadır.

Çalışmamızda, nitel analiz tekniği olan tarihsel dokümantasyonlar ve belgeler veri olarak kullanılmaktadır. Özellikle bu alanda çalışmaları olan Bryan Turner, Sabri Ülgener ve Abdurrahman Kurt'un eserlerinden düşüncelerimizi desteklemek adına faydalanılmaktadır.

### **Max Weber: Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu**

Weber'in bu çalışmasına yön veren temel problem: *"Dinsel anlayışlar çeşitli toplumların ekonomik anlayışlarını hangi ölçüde etkilemiştir?"* sorusudur. Weber çalışmasında *"Dinsel anlayışlar ekonomik anlayışların, ekonomik davranışların gerçekten bir belirleyicisi olduğunu ve bu bakımdan toplumların ekonomik değişimlerinin nedenlerinden biri olduğunu göstermek istemiştir"* (Aron, 2007: 486). Weber, geçmişte ve günümüzdeki uygarlıklar ve dinler üzerine oldukça kapsamlı ve karşılaştırmalı bu eleştirisinde, belirli dinler toplumsal değişmeyi ilerletir veya en azından engellemezken, diğerlerinin aksi yönde etkilerde buldukları sonucuna varmaktadır. Weber kuramında şu soruları sormaktadır; *"Antik Çin ve Hint uygarlıkları sanayi kalkışı için gerekli ön koşullara sahip olmalarına rağmen bunu başaramadılar, niçin? Benzer şekilde, sanayi devrimi öncelikle Katolik Batı Avrupa'da değil aksine İngiltere, Hollanda ve Almanya gibi kuzey ve Protestan ülkelerde gerçekleşti niçin?"* (Slattery, 2012: 80). Bu sorulardan ve bulgulardan hareketle Protestan ahlakı ile Kapitalizm arasında bir bağlantı bulunduğunu düşünmektedir. Weber, Protestan ahlakı kapitalizmin tek nedeni değildir ancak nedenlerinden biri olabilir anlayışına sahiptir. Ancak şunu belirtmek gerekir ki, dinin belirlemiş olduğu hayat tarzı da – Protestan ahlakı - belli coğrafi, politik, sosyal ve ulusal sınırlar içinde geçerli olan iktisadi ve siyasi faktörlerden etkilenmektedir (Koştaş, 1993: 32).

Weber Protestan anlayışını doğrulamak için çalışmasını üç farklı açıdan ele alıp, geliştirmiştir. Weber çalışmasına ilk olarak açıklayıcı istatistikî bir olguyla başlar; sermaye sahibi ve

girişimcilikte, yüksek vasıflı iş gücü kesiminde, özellikle de yüksek vasıflı üst teknik ya da ticari eğilimli çalışanlarda Protestan niteliğin baskın olduğu görülmektedir der. Bu düşüncesini, “*Protestanların sermaye sahipleri arasındaki oranı, onların büyük modern sanayi ve ticaret işletmelerin üst düzey çalışanları ve yöneticileri arasındaki yüzdeleri toplam nüfusa göre hayli yüksektir*” diyerek temellendirir (Weber, 2011: 7). Bu noktadan hareketle, istatistikî veriler ışığında, Avrupa’da ticarete, sanayide ve siyasette önemli yerlerde olan bireylerin dini tercihlerinin Protestanlık olduğunu belirtir.

İkinci olarak Weber, Protestan Ahlak anlayışı ile kapitalist ahlak anlayışı arasında entelektüel ya da tinsel (ruhsal) bir uygunluk kurmayı amaçlar. Bu durumda Weber’in yapmak istediği, dinsel bir düşünce yani Protestan ahlak anlayışı ile Kapitalizm arasında ki ilişkinin varlığını ortaya koymaktır (Aron, 2007: 490). Yani Weber, Protestan bölgelerin iktisadi açıdan geliştiğini diğer bir ifadeyle tam tersi iktisadi açıdan gelişmiş bölgelerin Protestan olduğunu iddia eder. Weber bununla şu olguyu ortaya koymak ister: Almanya’da dinsel toplulukların birlikte yaşadığı alanlarda, Protestanlar ve özellikle belli mezheplere bağlı Protestanlar orantısız bir servete sahiptir ve ekonomik bakımdan en önemli ve iyi yerleri ele geçirmişlerdir. Bu, dinsel değişkenin ekonomik başarıları etkilediğine kanıt değildir, ancak dinsel anlayışların insanların ve grupların davranışlarına verdikleri yönü etkileyip etkilemediği sorusunu açığa çıkarır (Aron, 2007: 490). Geriye doğru araştırıldığında, 16. yüzyılın ilk dönemlerinde ilk kapitalist gelişme merkezlerinin Protestan olduğu görülür. Bunu anlamlandırmak için ise Giddens (2010)’da Protestan inançların özel karakterine bakmamız gerektiğini söyler.

Max Weber, Protestan ahlakı ve kapitalizm üzerine olan çalışmalarını başka eserlerinde de geliştirir. Bu çalışmalarını sonucunda Çin, Hindistan, İkel Musevilik ve İslamiyet’te Batı toplumlarında oluşan bir kapitalizmin meydana gelmesi için toplumsal ve dinsel koşulların var olup olmadığını ya da hangi boyutta bu koşulların uygun olacağını araştırır (Aron, 2007: 490). Ayrıca Yahudilikle özellikle ilgilenir. Çünkü Weber’e göre Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet’i anlamak için gerekli ön şartlar ile Batı’nın modern iktisadi ahlakının gelişmesindeki tarihi ön şartları içinde barındırmaktadır (Koştaş: 1993: 32). Batı toplumları dışındaki uygarlıklarda birçok kapitalist olgu varsa da batı kapitalizminin özgün nitelikleri olan kâr arayışı ile akılcı çalışma disiplininin birleşimi tarih boyunca bir kez ortaya



çıkmıştır. Weber, Batı kapitalizmini Batı uygarlığı dışında başka yerde görünmeyen, Batı tarihinin kendine özgü akışını açıklayabilecek nitelikte olduğunu savunmuştur (Aron, 2007: 491). Her ne kadar Weber bu şekilde düşünmüş olsa da günümüz dünyasında kapitalizm hemen hemen tüm toplumlarda olduğu gibi Müslüman toplumlarda da görülmektedir.

Weber'in tezini tek cümle ile özetleyecek olursak; kapitalist anlayışı ile Protestan ruh arasında anlamlı bir uygunluk bulunmaktadır diyebiliriz.

### **Protestan Ahlak ve Kalvinizm**

Weber'in kullandığı Protestan ahlakı kavramı ise esas olarak Kalvinci bir anlayıştır. Kalvinizm, Luther'in fikirlerini benimsediği için Paris'ten ayrılmak zorunda kalan din adamı Jean Calvin'in (1509-1564) din anlayışı ile inanç çizgisi çerçevesinde ortaya çıkan ve Protestanlığın ikinci ekolü olan bir öğretilerdir. Bu öğretiyi Hıristiyanlığın başlangıçtaki haline, özüne dönmesi gerektiğini savunur. Calvin 1532'de Papa'nın egemenliğini reddederek, bazı dinsel uygulamaları yanlış bulup, Katoliklikten ayrılarak bunu protesto etmiştir. 1537'de yayınladığı inanç bildirgesiyle Papa'dan taraf olanlarla İncil'den taraf olanları ayırmayı hedefleyerek, tek inanç kaynağının *Kitab-ı Mukaddes* olması gerektiğini savunmuştur. Calvin, toplumsal kurumlar da geleneksel din anlayışına göre değil, Hıristiyanlığın ilk baştaki anlayışına göre kurulmalıdır diyerek, dinde reform yapmayı hedeflemiştir. Calvin'in ilkelerine göre insan hayatında çalışkanlık ve dürüstlük hâkim olmalıdır. Çalışkan, dürüst ve dünya nimetlerinden uzak duran ve ibadet eden rahipler kurtulanlar arasındadır. Lüks yaşam, süs eşyalarının kullanımı, sarhoşluk ve tembelce bir hayat günahıdır. Püriten ahlak da Kalvinizmin İngiltere'de gelişen bir kolu olarak bu dünya için de öbür dünya için de çalışmanın kutsal olduğunu kabul eden, saflığı arama anlayışı olarak tanımlanan bir anlayış olarak karşımıza çıkmaktadır (Weber, 2011: 8-9). Kalvinizm, 1647 Westminster Bildiri metninden esinlenerek beş noktada özetlendiğinde ve Kapitalizm ile ilişkilendirildiğinde şunları söylemek mümkündür;

Kalvinist anlayışta ilk olarak, dünyayı yaratan ve yöneten, ama insanların sınırlı akıllarının kavrayamayacağı mutlak yüce bir Tanrı vardır (Aron, 2007: 491).

Tanrı'nın bir davranışta bulunma isteği, insanın anlama potansiyelinin dışındadır ve insanlar Tanrı'nın kendilerine açıklamak istediği kutsal gerçeğin sadece küçük kırıntılarını bilebilirler (Giddens, 2010: 210).

Bu salt güçlü ve esrarlı Tanrı her bir bireyin kurtuluşunu ya da lanetlenmesini daha önceden belirlemiştir; insanların çabaları önceden alınmış bu kutsal kararı değiştiremez ya da insanlar bu duruma müdahale edemez (Aron, 2007: 491). Sadece çok az sayıda insan cennet için yani ebedi lütuf için seçilmiştir. Bu, ilk yaratılış anında Tanrı tarafından belirlenmiş, değiştirilmesi imkânsız bir şeydir; insanların yapacağı işlerden etkilenmez, çünkü böyle olacağını varsaymak insanların eylemlerinin kutsal kararı etkileyebileceğini düşünmek demektir. Kalvinist bu konuda sürekli gerilim yaşar. Her inanan kişinin inayetinde kendine sormak zorunda olduğu *“Ben seçildim mi?”* sorusunun yanıtı bilinemez. Birey, Tanrı tarafından kutsal olan görevleri gerçekleştirmek için seçildiğine ve kendi kurtuluşuna inanır (Giddens, 2010: 211). Kalvinist öğretide seçilmişlik hakkında duyulan endişe imanın zayıflığını gösterir ve her dindar seçilmiş olduğundan kuşku duymaz. Seçilmişliğin kanıtı ise; iyi işlerde başarılı değildir. Weber, Protestan Ahlakı ve Kapitalizm’in ruhu adlı eserinde bu konu için şöyle der; *“Kalvin için seçilmişlik problem olmamıştır. O kendini donanımlı hissetmekteydi ve kendisi için sonsuz lütuftan emindi. Bireyin, seçilenin kendisi olduğundan nasıl emin olabileceği sorusunu kabul etmiş ve buna sadece ‘Tanrı’nın kararlarının bilgisiyle ve gerçek inanç yoluyla Mesih’e kalıcı bir güven duymakla yetinmemiz gerekir’ cevabını vermiştir. Seçilmişler, Tanrı’nın görünmez kilisesidir ve öyle kalırlar”* (Weber, 2011: 103-104).

Tanrı dünyayı kendi ünü için yaratmıştır (Aron, 2007: 491). Kalvinist de bu ünü ve şanı yükseltmek için çalışır. Protestanizmde insan gülümserse Tanrı da gülümser anlayışı vardır. Protestan ahlakına sahip olan bireyin yapacakları onların uhreviyatını şekillendirir. Weber, Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu çalışmasında şöyle der; *“Bedensel haz ve günah gayesiyle değil Tanrı için zengin olmak amacıyla çalışabilirsiniz. Yoksul olmayı istemek hasta olmayı istemekle aynı anlama gelir. Yoksulluk kınanır ve Tanrı’nın şanına zarar verir.”* (Weber, 2011: 148-149). Kalvinist öğretide; kazanılan servet ise zararlı ve kötü işler için kullanılamaz, faydacı bir amaç içerir. *“Tanrı, servetin, bireyin ve toplumun yaşama amaçlarına uygun olarak akılcı ve faydacı biçimde kullanılmasını ister. Bu türeden bir kullanım yerine, onun akıl dışı ve ihtiraslı kullanımına feodal duygulara çok yakın olduğu gibi, yaratılanların tanrılaştırılması olarak görülüp lanetlenmiş olan lüks tüketim biçimi sayılmıştır. Kalvinist öğretisi içerisinde Püriten ahlaka sahip sofu bir yaşam biçimi, mülkiyet sahiplerinin utanç*



*duymasını değil, onların servetini zorunlu ve pratikte yararlı şeyler için kullanmasını istemektedir.*" (Weber, 2011: 156). Sonuç olarak, Weber'e göre devamlı disiplinli bir şekilde çalışarak elde edilen ve biriktirilen servetin "Kapitalist Ruh" un oluşmasında etkili olduğu gözlenir.

Kurtulması ya da lanetlenmesi gereken insanın görevi, Tanrının şanı ve ünü için çalışmak ve yeryüzünde Tanrı'nın krallığını kurmaktır. Dünyevi şeyler, insan doğası, beden, günah ve ölüme aittir; insan için kurtuluş yalnızca Tanrısal merhametle mümkündür (Aron, 2007: 491). *"İnsan Tanrı'nın sonsuz lütfuyla ona verdiği malların sadece yöneticisidir. O İncil'in hizmetkârı olarak kendisine emanet edilen her kuruluşun hesabını vermekle yükümlüdür ve Tanrı'nın şanına değil kendi hazzına yönelik bir amaç için harcama yapması kuşkuludur.*" (Weber, 2011: 155). Ayrıca Weber, insana yüklenen mülkiyet ne kadar büyük ise insanın sorumluluğunun da o kadar ağır olacağını belirterek modern kapitalizmin gelişimi bakımından bunun önemli olduğunu belirtir (Weber, 2011: 155).

Özetle, Calvinist öğretilerde Tanrı bu âlemi şanını yüceltmek için yaratmıştır. Herkesin kaderi ezelden tayin edilmiş ve bu kader cennetlik ve cehennemlikleri belirlemiştir. Cennetlik ve cehennemlikler arasında dış görünüş açısından hiçbir farklılık yoktur. Hiçbir dua, hiçbir yakarış, hiçbir eylem kişiyi kurtaramaz, kaderini değiştiremez. Ancak bu noktada daha fazla çalışmak ve başarılı olmak kişinin kurtulmuş olduğunun kanıtıdır. Böylelikle Protestan ahlak kapitalist anlayışa uygun bireyi yaratmaktadır.

Kalvinizm, inanlardan nitelikli ve sürekli disiplinli bir yaşam talep eder. Bu nitelikli ve disiplinli hayat sonucunda Katolik günah çıkarma hüccesinin sağladığı, günahlar için tövbe etme ve bedel ödeme anlayışı ortadan kalkar. Calvinizm, plansız hayata fiilen yaptırım uygular zira mümin, dinsel müdahalenin ahlaki sapmanın sonuçlarından kurtulmayı sağlayabileceği bilgisine dayanabilir (Giddens, 2010: 212). Katoliklik ise, daha dingin bir yapıya sahiptir. Katolik, daha az kazanç güdüsüyle donatılmıştır. Katolik, küçük bir geliri olsa da tehlikeli, heyecanlı fakat saygınlık ve zenginlik getirmesi olası bir yaşantıdan çok, mümkün olduğunca daha güvenli bir yaşama sürecine önem verir. "Ya iyi yemek yemeli ya da rahat uyumalı" şeklinde ifade edilirse, Protestanlar severek iyi yemek yerken, Katolikler sakince uyumak isterler (Offenbacher: 68'den aktaran Weber, 2011: 14).

Teoloji ve Kalvinci mantık gerekleriyle kapitalist mantığın gerekleri arasında şaşkırtıcı bir birleşmenin olduğunu görmek

mümkündür. Protestan ahlak, bireye bu dünyaya ait olan nimetlerden kaçınma ve çileci bir hayat anlayışı öngörür. Protestan davranış ile kapitalist davranış arasındaki ruhsal yakınlık olduğu da burada tüm açıklığıyla ortaya çıkar (Aron, 2007: 493). Püriten ahlaka sahip kişi Tanrı'nın şanını yüceltmek ve kurtuluş belirtisi göstermek için kapitalizme hizmet eder. Sıkı çalışan ve zenginliklerini arttıran Kalvinistler, kendilerini seçilmiş azınlık olduklarına inandırmaya çalışırlar ve böylece kâr güdüsü, lanetlenmişlik korkusundan psikolojik olarak kurtuluş anlamına gelmeye başlar. Bu zenginlik ise çarçur edilmeyip saklanmalı ve kazancı artırma aracı olarak ve Tanrı'yı daha fazla yüceltmek için yatırıma dönüştürülmelidir (Slattery, 2012: 80).

Weber Protestan ahlakı ve kapitalist anlayış arasındaki tüm bu ilişkilerden hareketle ve gözlemleri sonucunda; Püriten ahlakın dünyevi sofuluğu gitgide dünyevileştirişi (Sekülerizm) etkiye dönüşmektedir sonucuna varır. *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin ruhu* adlı çalışmasında Wesley'in bu konuda belirttiği görüşlere yer vererek bu durumu kabul eder. Wesley şöyle der; “*Korkuyorum ki zenginliğin yükseldiği yerde dinin içeriği de aynı oranda cılızlaşmaktadır. Bundan ötürü gerçek dindarlığın herhangi bir biçiminde dirilişin uzun zaman almasının, eşyanın tabiatı gereğince nasıl mümkün olabileceğini kestiremiyorum. Çünkü din zorunlu olarak hem çalışkanlığı (endüstri) hem de tasarrufu (tutumluluk) üretmek zorundadır. Fakat zenginlik artarsa, o zaman tüm biçimleriyle gurur, tutku ve dünya aşkı da artar. Öyleyse kalpte kökleşen bir dinsel anlayış Metodizm (18. yy'ın ortalarında İngiliz devlet kilisesi içinde doğan, sofı ruhun eski ruh içerisinde yeniden uyanışı) bu anlayışla yeşil bir ağaç gibi çiçeklenebilirken, onun bu duruma direnmesi nasıl mümkün olabilir? Metodistler her yerde çalışkan ve tutumlu olurlar; bunun sonucu olarak da onların malları artar. Bu nedenle mal artışına uygun olarak, onlarda gurur, tutku, dünyevi ve bedensel arzular ve kibirlilik gelişir. Sonuçta dinin biçimselliği kalsa da ruhu gitgide kaybolur. Tertemiz dinin bu süren çöküşünü engellemenin hiçbir yolu yok mudur? Biz insanların çalışkan ve tutumlu olmalarını engelleyemeyiz. Bütün Hıristiyanları kazanabilecekleri kadar kazanmaya ve olabildiği kadar tutumlu olmaya teşvik etmek zorundayız; bu, sonuçta zengin olmaya teşvik etmek anlamına gelir.*” (Weber, 2011: 159-160). Weber'e göre, dinsel hareketlerin ekonomik gelişim açısından önemi ilk başta bu hareketlerin verdiği sofı eğitimin etkilerinde hayat bulmaktadır. Wesley'in burada söylediği gibi, dinsel coşku ve heyecanın doruk noktası aşıldıktan sonra bu güçlü hareketlerin





ekonomik etkisi düzenli olarak gelişmektedir ve bu durum “*Kapitalist Ruha*” kapı aralamaktadır. Bundan sonra bireyin Tanrı’nın krallığını arama sancısı yavaş yavaş ölçülü bir meslek erdemi haline gelmeye başlamakta, dinsel kök yavaş yavaş ölmekte ve faydacı nitelikli dünyeviliğe yer açılmaktadır (Weber, 2011: 160). Weber, Protestan ahlakta işçinin işini bir meslek olarak algılamaya başlamasıyla birlikte, çalışma isteğinin sömürülmesinin yasalaştığını belirtir. Çalışma yükümlülüğünü meslek olarak yerine getirip, Tanrı krallığına ulaşmaya çabalamanın ve kilise disiplini gereğince mülkiyetsiz sınıflara zorla kabul ettirilen katı püriten ahlakın emeğin verimliliğini desteklediğini söylemek mümkündür. İş, artık meslek olarak yerine getirilmektedir ve bu durum işçi ve işveren için kazanç kapısı haline gelerek, Tanrı’nın krallığını sürdürme anlayışından sıyrılmıştır.

Weber, modern kapitalist ruhun temel unsurlarından biri olan ahlak ve meslek düşüncesi üzerine kurulan akılcı ve rasyonel yaşama biçimi olarak modern kültürü, Hıristiyan kültürün Protestan ahlakından doğduğunu belirtir. Hıristiyan Protestan ruhunun dinsel ve ahlaki anlamını sıyırıp atmış olan bu kazanç hırsı, bu ruhun tüm zincirlerini kırdığını ve sırf dünyevi tutkularla birleştiğini görmek artık mümkündür. Protestan ahlakın Calvinist öğretisi içerisinde inşa edilen birey, artık kazanç hırsını kendine şiar edinmiştir ve modern kapitalizm dini unsurları temel alarak ancak zaman içinde onlardan sıyrılarak ve kurtularak temellerini sağlamlaştırmıştır. Tanrı’nın krallığını kurma çabaları insanlığın krallığını ortaya çıkarmıştır. “*Protestan ruh*” yerini *Kapitalist Ruh’a* bırakmıştır. Weber (2011: 161)’de gözlemlerinden hareketle şöyle der; “*Düşüncenin dinsel köklerinin yavaş yavaş yok olmasıyla gerçekleşen faydacılık yönündeki dönüşüm, pek dikkati çekmeden Kapitalist düşünceye dayanak oluşturdu.*”

### **Kalvinizm ve İslam**

Weber, Protestan ahlaka sahip olan bölgelerde Kapitalizmin gelişeceğini, ancak diğer bölgelerde ise Kapitalizmin gelişmeyeceği sonucuna ulaşır ve Batı dışındaki toplumların kapitalistleşemeyeceğini belirtir. Ancak günümüz dünyasında hemen hemen kapitalistleşmemiş toplum bulmak imkânsızdır. İncelememiz itibarıyla İslam toplumlarının ahlak anlayışı ile Kalvinizm arasındaki farkı ele almakta fayda vardır. İslam toplumlarında da ve bir din olarak İslam’da Protestan Ahlakının Calvinist öğretilerini görmek mümkün değildir. Bu duruma mukayeseli bakıldığında şunları söylemek mümkündür;

İslam'da Protestanlıktaki gibi kaderci ve seçilmişlik yaklaşımı yoktur. İslam'da Hıristiyanlıktaki gibi psikolojik bir belirsizlik ya da günahkârlık duygusu olmadığı için Müslümanlar kurtuluş amacıyla çok fazla çalışıp başarılı olma çabası içerisine girmez (Bayat, 1992: 9'dan aktaran Kurt, 2009: 158).

Protestan ahlakı içerisinde mal ve servet biriktirmek, Tanrı'nın şanını yükseltmek için, teşvik edilirken, İslam'da, Kuran'ı Kerim'de ve hadislerde bu durum kınanır. Kur'an'ı Kerim'de biriktirmek değil dağıtmak teşvik edilir. *"Biriktirme tutkusu ve çokluk tutkusu sizi oyaladı"* (Tekasür Suresi/2-3) ayeti bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca Müslüman bir birey saçıp savurmadan kazancını yolsularla ve yardıma muhtaçlarla paylaşmakla yükümlüdür.

Kurt (2009)'da ifade ettiği gibi, İslam'da Püriten çalışma ahlakının aksine, ahireti ihmal ederek sırf servet yığmak için *"dünyevi çilecilik"* ve dolayısıyla *"sıkı çalışma"* anlayışı teşvik edilmez. İslam'ın dünyevi çileciliği önermediği açıkça görülmektedir. İslam'da asolan öbür dünya, yani ahrettir. Bu dünya ise gelip geçici insanı oyalayıcıdır. Protestanlıkta ise, asolan bu dünyadır. Weber'in tasvir ettiği Prütanizm'de bireyin gerçekleştirdiği bütün faaliyetler bu dünyaya yöneliktir. Her iki din arasındaki önemli ayrılıklar ne olursa olsun Kalvinizmin çizdiği görüntü, bu dünyaya ait kavramların yüceltilmesi ilkesiyle alakalıdır ( Türkdoğan, 2005: 113).

İslam dininde Protestan ahlaka ait olan Kalvinist öğeleri görmek mümkün değil iken kapitalizme ait olan değerleri görmek mümkündür. Bu nokta denebilir ki Kalvinist öğretisi kapitalizmin oluşmasında tek belirleyici olgu değildir. Weber'in İslam toplumları ile ilgili olan diğer görüşleri ise alt başlıkta detaylı olarak tartışılmaktadır.

### **Max Weber'in İslam Dini Hakkındaki Görüşleri**

Weber, İslam'a ve İslam toplumlarına dair görüşlerini Ekonomi ve Toplum (Economy and Society) adlı eserinin bir bölümü olan Din Sosyolojisi (The Sociology of Religion) başlığı altında dağınık bir biçimde ele almaktadır.

Weber'in İslam toplumları hakkındaki düşüncelerini ele almadan önce, İslam dinine olan yaklaşımlarını ele almakta fayda vardır. Weber'in İslam ve İslam toplumu hakkındaki bilgi ve değerlendirmeleri eksik olduğu gibi, objektiflikten uzak, yüzeysel, oryantalist bir biçim sergilemektedir denilebilir



(Arslantürk, 2015: 297). Weber, Toplum ve Ekonomi eserinin, Din Sosyolojisi bölümünde İslam'ın Dünyeviliği ve Ekonomik Ahlakı alt başlığı altında İslam dini ve bu dinin özellikleri hakkında şunları söylemektedir;

İlk olarak Weber, Eski Ahit ve Yeni Ahit unsurlarının çok önemli bir rol oynadığı İslam'ın kendisini dünya ile uyumlu kıldığını düşünür. Kur'an'ı Kerim'in eski ve yeni ahit metinlerinden oluştuğunu varsayar.

Daha sonra Weber, İslam dini içerisindeki bireylerin zenginlik nedenini askerî ganimetler ile açıklar. Askerî zaferler sonucunda elde edilen ganimetlerin bu bireyleri zenginleştirdiğini düşünür ve Din Sosyolojisi yazılarında der ki; *'Askerî ganimet, buyruklarda, vaatlerde ve hepsinden önemlisi özellikle dinin en antik dönemini karakterize eden beklentilerde önemlidir. İslam'ın Ekonomik ahlakının nihai unsurları salt feodaldir. Dinin ilk kuşağındaki en dindar bağlıları, en zengin hale geldiler ya da daha doğrusu kendilerini askerî ganimetle inancın diğer üyelerinden daha çok zenginleştirdiler'* (Weber, 2012: 410).

Devamında Weber Prüten ahlak ile İslam dinin zıt anlayışlarda olduğunu düşünür ve durum için şöyle der; *"Savaş ganimetleri ve İslam'daki siyasal büyüme vasıtasıyla artan zenginlik tarafından oynanan rol, Prüten dindeki zenginliğin oynadığı rol ile taban tabana zıttır. Müslüman geleneği dindarın gösterişli kıyafetlerini, kokusunu ve özenli sakal biçimini memnuniyetle tasvir eder. Hadise göre, Muhammed tarafından pejmürde bir kılıkla huzurunda bulunan varlıklı birine söylenen 'Allah bir kuluna ihsanda bulunduğu onu üzerinde görmek ister.' sözü Prüten ekonomik etiğine son derece zıttır"* (Weber, 2012: 411). Weber böyle bir sözden ve durumdan hareketle varlıklı olan bireyin statüsüne uygun olarak yaşaması gerektiği sonucuna ulaşır. Ancak Weber tamamen oryantalist bakış açısıyla duruma yaklaşır ve Hadis'in sahih olup olmadığı ya da hangi durum üzerine söylendiğini gözden geçirir. Ayrıca Peygamberin söylemiş olduğu bu sözün bir emir değil bir tavsiye içerebileceğini de görmezden gelir.

Weber, İslam'ın hazcı ve bu dünya yönelimli bir din olduğunu düşünmektedir. İslam dini hakkında şunları söyler; *"Antik İslam'da ne bireysel bir kurtuluş arayışı ne de mistik bir yönelim vardı. İslam'ın en erken dönemindeki dinsel vaatler bu dünyayla ilgiliydi. Servet, güç ve şeref tamamen askerî vaatlerdi ve öteki dünya dâhil İslam'da bir askerinin tensel cenneti olarak tasvir edilir."* (Weber, 2012: 412).

Weber diğeri bir pasajda ise İslam'ın feodal bir ruha sahip olduğunu ve bu minvalde görüntü sergilediğini düşünür. İslam'da feodal ruhunun belirtisi olan özellikleri ise şu şekilde sıralar; *“Köleliğin, serfliğin ve çok eşliliğin açık biçimde sorgusuz kabulü, kadınların hor görülmesi ve bağımlı kılınması, dinsel yükümlülüklerin temel törensel karakteri ve dinsel yükümlülüklerin büyük sadeliği ve mütevazı ahlaki emirlerin daha büyük sadeliği.”* (Weber, 2012: 413). Ancak Weber'in saymış olduğu bu nitelikleri İslam'da görmek mümkün değildir. İslam'ın köleciliği kaldırdığını, kadınlara haklar tanıdığını görmezden gelmek mümkün değildir. Weber'in bu söylemleri, İslam'ı genel çizgisinden kaydıran ve farklı yorumlayan İslam toplumlarında az çok görülebilir ancak, öz İslam dininde bu nitelikler yoktur.

Weber'in İslam hakkındaki görüşlerinin oryantalist bir bakış açısı sergilediğini söylemek mümkündür.

### **Weber'in İslam Topluları Hakkındaki Görüşleri**

Şimdi ise Weber'in İslam topluları hakkındaki ve inançların toplumsal hayatı nasıl şekillendirdiğine dair görüşleri ele alınacaktır.

Weber, ilk olarak inançların toplumsal hayatı nasıl etkilediğine bakar ve karizma ve rutinleşme, hayat alanları arasındaki farklılaşma ve dünya görüşlerinin iç mantığı maddelerini, inançların toplumsal hayatı etkileme boyutu olarak sıralar. Weber'in karizma ve rutinleşmesinden kastı önceki güçlü inançların bir grup taraftar arasında gündelik hayat içerisinde bütünleşmesidir. Hayat alanları arasındaki farklılaşma ise, politik, iktisadi, dini ve düşüncede olan farklılıklardır (Arslan, 2012: 130).

İkinci olarak Weber, inanç sistemlerinin toplumu etkileyebilmesi üç aşamada gerçekleşir; büyü, din ve bilimdir. Bu üçü evrimsel bir süreci göstermez ancak toplumlarda bunlardan biri daha baskın olarak görülür. Birinin bulunması diğerinin yokluğu anlamına da gelmemektedir. Büyünün dinden farkı, doğaüstü güçlerin algılanabilir bir şekilde maddeleştirilmesidir. Büyünün tersine din ise inanan kişinin, hayatını uhrevi amaçlar doğrultusunda yeniden yönlendirir. Weber, dinin toplumsal ilişkileri yeniden şekillendirebileceğini, daha doğrusu böyle bir potansiyel taşıdığını iddia etmektedir. Dinin büyülerden farklı olarak toplumda oynadığı rol, toplumsal istikrarı sağlamak ya da tam tersi dinsel kurtuluş amacına uygun olarak inanan kişinin hayatında radikal bir yeniden



yönlendirmeye kadar uzanabilir. Bu yeniden yönlendirme iktisadi ya da politik hayat alanlarında da önemli değişikliklere neden olabilir. Son olarak bilimsel aşama da ise, gerçeğe sahip olma iddiasındaki inançlar özel inanç alanına çekilmeye zorlanır. Böylece bilimsel bilgi, büyüsel ve dinsel inançların yerini almaya başlar (Arslan, 2012: 130).

Weber'in iddiasının temelinde İslam toplumlarının askerî ve ekonomik koşulları nedeniyle kapitalizmin oluşmasına elverişli olmadığı anlayışı yatmaktadır.

Weber'in İslam tanımının merkezinde "askerî güdü" kavramı yer almaktadır. O, Din Sosyolojisi yazılarında, askerî güdülerin tek güdüsel dili olduğu gerekçesiyle, İslam'ın ilk ortaya çıkışında "şehirli aydınların değil ganimet, fetih ve cinsel arzularını tatmin beklentisi içinde motive edilmiş disiplinli savaşçılardan oluşan bir bedevi silahşorlar dini olduğunu" iddia eder. Dolayısıyla onların İslâm'a bağlılıkları da ya ganimet beklentisiyle ya da askerî tehditlerle sağlanmış olmaktadır (Kurt, 2010: 7). İslam'ın rasyonel bir toplum yapısına sahip olmaması "askerî güdü" ve "ganimet beklentisi" kavramlarıyla ilişkilidir. Bundan dolayı Weber, kapitalizmin belirleyici unsurları olarak gördüğü "serbest pazar", "rasyonel teknoloji", "rasyonel hukuk", "otonom şehirler" ve bunların ortaya çıkardığı "burjuva sınıf"ının İslam toplumlarında ortaya çıkamayacağını dile getirmektedir. Weber'e göre bunlar, bütünüyle Batı toplumlarında görülecek unsurlar ve değerlerdir. İslam toplumlarında ise, onların yerini *dinî hukuk ve iş dünyasındaki devlet müdahalesi* almıştır. Farklı bir ifadeyle, İslam toplumlarının özelliği; feodal ahlâk nedeniyle şehir hayatının ve siyasal istikrarın yokluğu -var olan şehirler müstebit kral ya da padişahın askerî karargâhıdır-, dinî ve keyfi hukukun geçerliliği, ticarete sürekli devlet müdahalesinin varlığıdır (Turner, 1997: 3-14).

Weber, ortaya atmış olduğu bu iddialar ile İslam toplumlarında kapitalizmin gelişmeyeceğini dile getirmektedir. Weber'in ortaya atmış olduğu bu iddialar eleştirel olarak ele alındığında ise, şunları söylemek mümkündür;

İlk olarak Weber'in "İslam şehirli aydınların değil disiplinli silahşorların dinidir ve İslam'ın başarısı toprağın askerî bakımdan fethine dayanmaktadır." anlayışı eleştirilebilir bir anlayış olarak göze çarpmaktadır. İslam'ı kabul edenlerin, hem bedeviler hem tüccarlar, hem zayıf kişiler hem de kölelerden oluştuğunu söylemek mümkündür. H. A. R. Gibb, ilk dönemlerinde İslam'a bağlanmalarının doğası bakımından toplumsal grubu (Müslümanları) birbirinden ayırır. Birincisi İslam'ın dinsel ruhunu tamamen kabul eden ve peygambere karşı saf bir

sorumluluk duygusuna sahip, gerçek mühtediler grubudur. Gerçek müminler olarak da ifade edilebilir. Taraftarların ikinci grubunun ise, yeni harekete faydacı güdülere dayanan daha şekilsel bir bağlılıkları vardır; bu grup tipik olarak İslam'ın ekonomik bireyselliklerini azaltmadığı Mekkeli tüccarları kapsamaktadır. Tüccarlar için İslam, Bedevileri zapt etmek açısından ek bir fayda sağlar. İslam'a bağlılıkları ya ganimet beklentisinden ya da askerî tehditlerden kaynaklanan Bedeviler de üçüncü bir grubu temsil etmektedirler (Gibb'ten aktaran Turner, 1997: 77). Yani Weber'in iddia ettiği gibi tek bir bedevi gruptan söz etmek mümkün değildir. Weber, bizzat İslam'ın, İslam'a 'saf' ve 'tarafli' bağlanma arasında bir ayırım yapıp yapmadığı sorusunu sormaz; en azından şunu ima eder; peygamberin, İslam'ın, savaşçı kabilelerin maddi çıkarına dayandığını bir hayli açık bir biçimde kavramış olduğu gibi, İslam'a ganimet beklentisiyle bağlanmak tamamıyla kabul edilebilir bir şeydi. Ancak, Kur'an ve ilk dönem biyografik kayıtlar, Peygamber ve ashabının İslam'a menfaatçi bir şekilde bağlanmaya karşı sürekli olarak düşmanlıklarını koruduklarını göstermiştir. Özelde, Kur'an'ı Kerim'de ikiyüzlülere yöneltilen güçlü ve etkili suçlamalar vardır (İzutsu'dan aktaran Turner, 1997: 78). Kuran'ı Kerim'deki Enfal ve Tevbe suresi buna örnek olarak gösterilebilir. Weber'in ilk dönem İslam ve Müslümanlar hakkındaki görüşleri tamamen ampiriktir. Weber sosyolojisi bize, aktörün toplumsal ilişkilere getirdiği öznel yorumdan, bir gözlemcinin açıklamasına geçerken atılması gereken adımların taslağından oluşan metodolojik bir program sunar, bu yüzden Weber'in İslam'ın başlangıcı ve peygamber hakkındaki yorumları gözden geçirilirken görülmektedir ki, Weber aslında kendi metodolojisiyle çelişmektedir. Weber Müslümanların kendileri hakkındaki yorumlarını görmezden gelmekte ve bu nedenle İslam'ın, kısmen ganimet ve mülk arayışı olarak açıkladığı indirgemeci bir argüman sunmaktadır (Turner, 1997: 81).

İkinci olarak Weber, İslam toplumlarında şehir hayatının ve siyasi istikrarın olmayacağını ifade etmektedir. Fakat İslam dini ortaya çıkmadan önce Mekke şehir ölçütlerine uygun bir yerdi ve İslam dininin toplumsal hayata gelmesiyle birlikte, Mekke, gelişmesini ve büyümesini sürdürdü. Şunu da ifade etmek gerekir ki, Medine de Müslümanların hicret etmesiyle beraber ekonomik ve demografik gelişmeler sonucunda şehir haline dönüşmüş ve gelişim göstermiştir (Turner, 1997: 142-143). Yukarıda da geçtiği üzere, İslam'ın liderliğinde sadece bedevilerin değil, Mekke'nin orta ölçekli ticaret elitinin de olduğunu



belirtilmekte fayda vardır. Kırsal kesim kültürünü yansıtan bedevilik değil, yoğun ticari ilişkilerin ve eğitim faaliyetinin yaygın olduğu şehirli bir kültür, ilk İslam toplumunun başat özelliği olarak dikkat çekmektedir. Bu durumu, İslam'ın bir devlet kurumu içerisinde gelişimini sürdürdüğü Medine döneminden itibaren gözlemlemek de mümkündür. Medine döneminin ilk yıllarından itibaren halkın çoğunluğunun desteğini almış bir lider konumuna yükselen Hz. Muhammed, eskinin aşiret yönetimi yerine yazılı hukuk kuralları bulunan bir site devleti kurmuştur. Kısa sürede sağlanan toplumsal bütünlük nedeniyle Müslümanlar, “bedavetten” “medeniyet”e ve “şehir kültürüne” geçişin bir sembolü olarak, hâkimiyetini tamamen ellerine geçirdikleri Yesrib'in adını Medine'ye (şehir) çevirmişlerdir. Ayrıca ilme önem vermişler, ilim meclislerinde gençlerin okumasına yardımcı olmuşlardır. Peygamber bizzat bununla ilgilenmiştir. İslam, eskinin kan ve nesep birliğine istinat eden koyu kabilecilik anlayışının yerine din ve akide kardeşliğine dayalı bir millet (ümme) anlayışı getirmek istemiştir. Tüm bunlar ilk İslam toplumlarının şehirli olduğuna delildir. (Kurt, 2010: 11-12). Weber'in, İslam'da şehirlerin olmayacağı tezi ile yanıldığı görülmektedir. Ancak siyasi dengeler hakkında şu yorumu getirmekte fayda vardır. Peygamber, vefatından sonra yerine kimin geçeceğini söylememiş, Kur'an'ı Kerim ile ve kendisinin bıraktığı sünnet/hadis ile İslam toplumlarının yönetilmesi gerektiğini belirtmiştir. Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer dönemlerinde siyasi istikrar kısmen sağlansa da Hz. Osman ve Hz. Ali dönemlerinde İslam toplumlarında siyasi anlamda ilk çatlaklar yaşanmaya başlamıştır. Daha sonra Emeviler dönemi ve Abbasiler dönemiyle bu çatlaklar giderek genişlemiş, siyasi istikrarsızlık konusunda Weber'i haklı çıkarmıştır. Ancak siyasi istikrarsızlık olmasına rağmen toplumun temel yapısı sağlam kalmıştır. Turner (1997:294) bu konudaki fikirlerini şöyle bir benzetmeyle ele almaktadır; siyasi denge istikrarsız olmasına rağmen, tekrarlanan hanedan devrimleri, toplumun temel yapısına dokunmamaktadır. Bu bir nevi müzik eşliğinde oynanan sandalye kapmaca oyununa benzemekte olup, sırası gelen görevli iktidara geçmektedir.

Weber'e ait bir diğer görüş ise, “İslam toplumlarındaki bireylerin hazcı olduğu iddiasıdır.” İslam'ın kadın ve cinsellik konusunda hazcı (hedonist) bir ahlâka sahip olduğu anlayışı, esas olarak geleneksel oryantalistlere ait bir söylem olarak dikkat çekmektedir. Weber İslam dinini; “*ganimet, fetih ve cinsel arzularını tatmin beklentisiyle motive edilmiş disiplinli savaşçılardan oluşan bir bedevi silahşorlar dini*” olarak nitelerken; İslam'da ahiretin bile “*askerlerin nefsanî arzularının*

*tatmin edildiği bir cennet olarak tasvir edildiğini*” söylerken bütünüyle söz konusu oryantalist bakış açısıyla konuya bakmaktadır (Kurt, 2010: 17). İslam’ın kendi kaynaklarıyla konuya yaklaşıldığında hazcı ve cinsel bir yaklaşımın olmadığını görmek mümkündür.

Son olarak Weber’in “İslam toplumlarında dini ve keyfi hukukun geçerliliği” ilkesi ele alınacaktır. Weber’e göre “Yalnızca Batı, sistematik, rasyonel ve soyut bir hukuki kodun ekonomik faydalarını kullanabilme yeteneğini” göstermektedir. Asya, Afrika ve Orta doğunun babadan oğula geçen bir anlayış olan patrimonyal toplumlarının hukuk gelenekleri genellikle keyfidir ve Müslüman toplumlarda hukuk, Kadıların önsezilerine ve kararlarına bırakılmıştır (Turner, 1997: 192-193). Weber, politik yararların ihtiyaçlarına uydurulan bir hukuk sisteminin siyasi sonuçlarıyla değil, rasyonel hukuk ve rasyonel kapitalizmle ilgilenmektedir. Weber “İslam hukukunun hem içeriği hem de toplumsal bağlamının sert kurallaştırmayla biçimsel rasyonel bir sistemin oluşumunu engellediğini göstermeye” çalışmıştır. Ulaştığı sonuç, rasyonel hukukun yokluğunun, İslam ülkelerini çağdaş çizgideki kapitalist gelişme için gerekli bir ön koşuldan yoksun bıraktığı şeklinde olmaktadır (Turner, 1997: 209). Bir nevi Weber rasyonel hukuk kapitalizmin oluşmasında etkilidir anlayışı geliştirmiştir. Ancak Turner’ın (1997:209-2010)’da da ifade ettiği gibi, kapitalistlerin, ihtiyaç duyduğu fetvalar kadı adaletini de içeren diğer yollarla karşılanabiliyorsa, rasyonel hukukun, kapitalizmin zorunlu bir ön koşulu olmadığı görülür ve Weber’in ortaya atmış olduğu bu iddia yanlışlanmış olur.

Tüm bunları ifade ettikten sonra Weber’e yönelik eleştirileri ise genel hatlarıyla şöyle sıralayabiliriz:

- Weber incelemelerinde pek çok Batılı bilim adamı gibi Avrupa merkezli görüş sergilemiştir,
- Coğrafi keşiflerden sonra eski ticaret yolları değişmiş ve Avrupa toplumları sömürgecilğe başlamıştır. Bundan dolayı kapitalizme sömürgecilik yol açmıştır,
- Weber İslam hakkındaki kanaatlerinde yalnızca dönemdeki müsteşriklerin tarafgir değerlendirmelerine dayanmıştır. Ayrıca İslam hakkındaki kanaatleri Weber’in ahilik gibi bir kurumun varlığından haberdar olmadığını bize gösteriyor.
- Weber Din-Ekonomi ilişkilerindeki düşünceleri ile Marx’ın bir panzehiri değil tamamlayıcısı görüntüsü vermektedir.





Zira neredeyse her ikisi de Ekonomi ve dini birbirlerine bağımlı iki değişken olarak almışlardır,

- Weber ayrıca İslam'la ilgili eleştirilerinde İslam'ın ticaret ve tüccar sınıfına bakışına ve Kur'an'ın ticaret söylemine yeterince dikkat etmemiştir (Arslantürk, 2015: 297).

## SONUÇ

Weber'e göre Protestan ahlakının Kalvinist öğretisi Kapitalizmin gelişmesinde belirleyici rol oynamaktadır. Protestan ahlakına sahip birey dini düşüncenin vermiş olduğu psikolojik ve eylemsel öğretilerin baskısı altında Tanrı'nın krallığını kurmak adına iyi işlerle meşgul olmaktadır. Lüks bir hayattan kaçınmakta ve seçilmiş gibi hareket etmektedir. Ancak, kazanılan ve sürekli biriken servet bir müddet sonra kapitalist ruhun doğmasına aracılık etmiştir. Tanrı'nın krallığını kurmak adına yapılan eylemler bir süre sonra dünyevi (seküler) bir hal alarak insanlığın krallığını kurmaya dönüşmüştür. Bunun sonucunda ise Protestan Ahlakın Kalvinistik öğretisi kapitalist bir bireyin oluşmasını teşvik etmiştir diyebiliriz.

Weber, *“Püriten bir ahlak ve serbest pazar, rasyonel teknoloji, rasyonel hukuk, otonom şehirler ve bunların ortaya çıkardığı burjuva sınıfının yokluğu”* ve ayrıca dinî hukuk ve iş dünyasında devlet müdahalesi gibi özellikler nedeniyle batı toplumlarının dışındaki İslam toplumlarında kapitalizmin görülmeyeceğini öne sürmektedir. Weber'in, İslam toplumlarında olmayan özellikleri sıralarken tamamen oryantalist bakış açısını benimsemiş olması ve İslam'ın özüne değil bozulmuş yönlerine odaklanması Weber'i yanlış sonuçlar çıkartmaya sevk etmektedir. Ancak günümüz İslam toplumlarına bakıldığında Kapitalizme ait olan değerleri görmek artık mümkündür. O dönemde o koşullar içerisinde Protestan ahlakının Kalvinistik öğretisi, kapitalizm üzerinde belirleyici ya da az çok etkileyici rol oynamış olabilir ancak günümüz İslam toplumlarında Kalvinistik öğretiler olmadığı halde kapitalist Müslümanlar göze çarpılmaktadır. Ülgener (1981:12-13)'de *“Kapitalizmi kapitalizm yapan sadece para, sermaye akımı ya da o akımların gövdeleştirdiği kuruluşlar değil, aynı zamanda ve belki daha önemli ölçüde o çağın tipik insanının davranış biçimi, tercihleri ve bütün bunların toplam ifadesi olan yaşayış normlarıdır.”* der. Bu noktadan hareketle, Weber'in çağının insanının davranışları kapitalizmi getirmiştir ve bunun da dinle ilişkisi bulunmaktadır diyebiliriz. Ancak günümüzde davranış koşulları farklı olduğu için, kapitalizmi belirleyen unsurlarda farklılaşmaktadır. Weber'in kuramı kendi çağ koşullarında geçerli olabilir ancak günümüz İslam toplumlarında geçerli olduğunu söylemek pek mümkün

değildir. Aksine İslam dini antikapitalist ilkelere daha yakın bir görüntü sergilemektedir. Ancak uygulamada, Müslüman toplumların İslam'ın ilkelerini değiştirdikleri ve kapitalist sisteme ayak uydurdukları görülmektedir.

### KAYNAKÇA

Aron, Raymond .(2007). *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*. Çev. Korkmaz Alemdar. İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Arslan, Mahmut. (2012). *İş ve Meslek Ahlakı; Dünya ve Türkiye Örnekleriyle*. Ankara: Siyasal Kitapevi.

Arslantürk, Zeki. (2015). *Kutsalın Tecrübesi Din Sosyolojisine Giriş II, Din Sosyolojisi'nin Nedirliği*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.

Giddens, Antony (2010). *Kapitalizm ve Modern Sosyal Teori*. Çev. Ümit Tatlıcan. İstanbul: İletişim Yayınları.

Koştaş, Münir. (1993). "Max Weber'de Din ve Zihniyet". *Felsefe Dünyası Dergisi*, Sayı: 3, ss. 30-34.

Kurt, Abdurrahman. (2009). *İslam Çalışma Ahlakı*. Bursa: Emin Yayınları.

Kurt, Abdurrahman. (2010). "Weber'in İslam Görüşü Üzerine Bir Değerlendirme". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:19, Sayı:1, ss. 1-23.

Slattey, Martin. (2012). *Sosyolojide Temel Fikirler*, Çev. Özlem Balkız, Gülhan Demiriz, Hacer Harlak, Cevdet Özdemir, Şebnem Özkan ve Ümit Tatlıcan. Bursa: Sentez Yayıncılık.

Turner, Bryan S. (1997). *Max Weber ve İslam, Eleştirel Yaklaşım*. Çev. Yasin Aktay. Ankara: Vadi Yayınları.

Türkdoğan, Orhan. (2005). *İslami Değerler Sistemi ve Max Weber*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Ülgener, Sabri. (1981). *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*. İstanbul: Der Yayınları.

Weber, Max. (2011). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*. Çev. Milay Köktürk. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.

Weber, Max. (2012). *Din Sosyolojisi*. Çev. Latif Boyacı, İstanbul: Yarın Yayıncılık.

